Luonnollisesti luonnoton - tasa-arvon ongelmista uusliberalistisessa arvomaailmassa

Vappu Sunnari
Oulun yliopisto

Tarkastelen artikkelissani uusliberalististen arvojen varassa toteutettavaa globalisointia tasa-arvonäkökulmasta. Rakennan artikkelin aihealueelta käydyn tieteellisen keskustelun, sanomalehtikirjoittelun ja tilastollisten aineistojen varassa, sekä käyn vuoropuhelua niiden välillä. Artikkelissa käyttämäni sanomalehtikirjoittelu liittyy muutaman vuoden takaiseen päätökseen siirtää Salcompin tehdas Kemijärveltä Kiinaan. Olen muokannut artikkelin vuonna 2004 teokseen ”Tasa-arvon haasteita globaalin ja lokaalin rajapinnoilla” (kirjoittamani artikkelin pohjalta). Artikkelin muokkaamiseen uudelleenjulkaistavaksi haastoi se, että Kemijärveltä ollaan jälleen siirtämässä tehdasta ”paremmille apajille” – luonnollisen diskurssia hyväksi käyttäen.

Globalisaatio

Globalisaatio tarkoittaa maapalloistumista. Nyky-globalisoinnin erityisiä tunnusmerkkejä ovat ennen kaikkea entistä globaalimmat, määräysvaltaisemmat ja valtiollisesta säännöstelystä ja kontrollista irrotetummat tuotanto ja markkinat (Bauman 1998, Pettman 1999, Beck 1999, Wichterich 2002, Hakovirta 2003, Ganbuly-Scrase 2003). Globalisoinnin seurauksena maapallon taloudelliset, teknologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset kysymykset ovat kietoutuneet entistä kokonaisvaltaisemmin toisiinsa ja päätösten seuraamukset ulottuvat entistä useammin eri puolille maapalloa.

Sosiologit Susan Robertson, Xavier Bonal ja Roger Dale (2002) tarkastelevat globalisointia seuraavien kolmen komponentin avulla: (a) kiinnittyneisyyden ja joustavuuden prosessit, (b) mittakaavamuutokset sekä (c) uudenlainen alueistuminen. Kiinnittyneisyys liittyy siihen, missä puitteissa asioita säädellään ja kontrolloidaan. Länsimaissa puitteet on pitkään määrittänyt valtio. Nyt puitteita samanaikaisesti paikallistetaan ja ylivaltiollistetaan. Joustavuus kiinnittyneisyyden tapaan luonnehtivana tekijänä on merkityksellinen nopeiden muutosten mahdollistajana globalisoinnissa. Käsitteenä se on merkityksellinen myös muutosvastarinnan hälventämisen näkökulmasta: samaa käsitettä käyttäen voidaan selittää tuotantolaitoksen siirtäminen paikasta ja maasta toiseen ja työttömiksi jäävien velvollisuus sopeutua muutokseen, hakeutua muualle, uudelleen kouluttautua - ja lisäksi kokea asia luonnollisena. Tämänkaltaisen luonnollistamisen

seurauksena jotkut muut – ja ehkä olennaisemmalla tavalla – asioiden tilaa määrittävät ulottuvuudet, kuten vallan epätasainen jakautuminen, voidaan jättää tarkastelun ulkopuolelle.

Mittakaavamuutokset Robertsonin ja hänen työtovereidensa käyttäminä käsitteinä liittyvät siihen, millä tavalla uudenlaisissa puitteissa mikin asia on mahdollinen tai merkityksellinen, sekä siihen, missä puitteissa kiinnittymiset ja joustavuus voivat tapahtua. Uudenlaisessa alueistumisessa puolestaan on kyse taistelusta tiloista ja mittakaavoista, mikä tarkoittaa käytännössä suuntautumista kansallisvaltioista alueisiin, jotka voivat olla valtioiden rajat ylittäviä tai valtiollista aluetta pienempiä. Uudenlaisen alueistumisen prosesseja ei luonnehdi demokraattisuus, eikä maantieteellinen ”luonnollisuus”, vaan muutokset perustuvat pikemminkin globaalin tuotannon ja kaupan intresseille ja niiden valtahierarkioille.

Uusliberalistinen globalisaatio lisää eriarvoisuutta

Nyky-globalisoinnin johtava ideologia on uusliberalismi, jonka ytimenä on liberalismi ilman yhteisen hyvän ja kasvun ideaa. Uusliberalismi korostaa yksilöllisen nautinnon ja edun tavoittelemisen oikeuksia ja velvollisuuksia mm. samanlaisten mahdollisuuksien retoriikkaa ja illuusiota hyväksi käyttäen (Pettman 1999, Beck 1999, Bauman 1998, Evans 2001) kuten liberalismikin, mutta keskittyen juuri siihen. Kaupan globalisoimisen prosesseissa keskeisessä asemassa olevan WTO:n (World's Trade Organisation) julkilausuttuina ihanteina ovatkin yhtäläiset mahdollisuudet, oikeudenmukaisuus ja demokratisoituminen (Wichterich 2002), mutta nimenomaan länsimaisten, yksilökeskeisten, uusliberalististen arvojen pohjalta. WTO:n ja sen rakentamien, neuvottelemien ja kontrolloimien säännösten tavoitteena on alentaa kaupan esteitä ja toteuttaa maailmanlaajuinen vapaakauppajärjestelmä. Vapaus tässä yhteydessä tarkoittaa markkinoille pääsyn vapautta, jota markkinoidaan tasa-arvona (Robertson ym. 2002, Cohen ym. 2002.).

GATS –säädöstön (the General Agreement on Trade in Services) avulla puolestaan pyritään tuotteistamaan palvelut kansainvälisen bisnesmaailman markkinoille sopiviksi kauppatavaroiksi. Inhimillisen hyvän sijasta palvelujen laatua ja muotoa alkavat tällaisessa kehityksessä määrittää entistä enemmän toisaalta niistä saatava taloudellinen voitto ja toisaalta niiden käytön edullisuus yritykselle. Palvelujen tuotteistaminen on käytännössä merkinnyt myös palveluammateissa toimivien henkilöiden – lähinnä naisten – työehtojen huonontamista. Kilpailutettu palvelutyö on entistä useammin määräaikaistyötä, jonka ehdot määräytyvät kilpailuttamisen tuloksena. Naisnäkökulmasta on erittäin merkittävää myös se, että GATS –säädöstöä rakennetaan koskemaan nimenomaan palvelualoja, jotka perinteisesti ovat olleet ja ovat yhä edelleen hyvin naisvaltaisia. Esimerkiksi Suomessa yli puolet työssä käyvistä naisista toimii palvelualoilla.(Pikkala 2003, 58, 59.)

Viimeisten kahden – kolmen vuosikymmenen aikana, jolloin globalisointia on toteutettu hyvin nopeasti, ovat muun muassa köyhyys ja turvattomuus lisääntyneet ja naisistuneet maapallolla. Maapallon köyhim-

män väestön tulotaso on laskenut ja rikkaimpien kasvanut nopeasti [1] (Pekingin ohjelma1996, Peareson 2000). Myös Suomessa sekä tuloerot, että miesten ja naisten väliset palkkaerot ovat kasvaneet: vuonna 1990 olivat valtioveron alaiset naispalkansaajan tulot 68,7 prosenttia miespalkansaajan tuloista. Kymmenen vuotta myöhemmin naisten tulotaso oli 67, 4 prosenttia miesten tulotasosta. Tuloerot kasvoivat myös maan sisällä. Suurimmillaan ero oli Uudenmaan ja Lapin maakunnan välillä: valtioveronalaiset naispalkansaajan tulot olivat vuonna 1999 Lapin maakunnassa keskimäärin 13.0000 euroa ja Uudenmaan maakunnassa 18.000 euroa (Pikkala 2003, 77). [2]

Suomalaiset naiset joutuvat myös joustamaan sekä työelämässä että elämän muilla alueilla mm. työpaikan, aseman ja itsenäisyyden säilyttämisen tai turvaamisen tarkoituksessa. Monilla ammatillisen ja korkeakoulutuksen aloilla nainen joutuu opiskelemaan ja kiinnittämään tulosten tasoon huomiota miestä enemmän saadakseen työpaikan (Sunnari 1997, 1998, Tasa-arvo 1999, Naumanen 2002). Hän joutuu myös kouluttautumaan uudelleen miestä useammin samassa tarkoituksessa. Useilla opiskelualoilla hän samasta syystä tekee miestä useampia oppiainevalintoja ja miestä useammin sellaisilta aloilta, jotka ovat hänelle uusia (Sunnari 1998, Pikkala 2003). Häntä myös haastetaan tähän mm. tasa-arvon nimissä (Holli 1995, Tasa-arvon 1999). Miestä useammin ja miestä pidempään hän joutuu tyytymään määräaikaiseen, tilapäiseen, osa-aikaisen tai periodeittain avautuvaan työpaikkaan (Tasa-arvon 1999, Pikkala 2003, Nyyssönen 2003). Jos hänellä on pysyväisluonteinen työpaikka, hän joutuu venyttämään työpäivänsä pituutta entistä useammin (Nyyssönen 2003). Kahdenkymmenen ikävuoden sijasta hän uraansa liittyvistä syistä synnyttää ensimmäisen lapsensa lähempänä kolmeakymmentä tai pysyy lapsettomana. Lapsettomana hän elää erityisesti siinä tapauksessa, että asuu pääkaupunkiseudulla. Hän myös päätyy entistä useammin aborttiin työpaikan tai ammattiuran vuoksi. Mikäli hänellä on lapsia, hän kasvattaa heidät entistä useammin yksinhuoltajana tai uusperheen äitinä. Hän elää entistä useammin yksin vanhuuttaan, vaikka on itse hoivannut aiemmin vanhentuneita. (Pikkala 2003.)

Naiset ovat joutuneet työpaikoillaan myös nopeiden teknologisten muutosten vuoksi erityisiin muuntautumispaineisiin. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi pankkityöntekijöiden työstä suoriutumisen edellytyksissä tapahtuneissa nopeissa muutoksissa. Mutta se näkyy myös kokonaisvaltaisempana muutoksena työllisyyden ja työttömyyden ehdoissa. Hyvänä esimerkkinä asiasta on SALCOMP:n Kemijärven tehdas, jossa valmistettiin elektronisten laitteiden komponentteja 1970-luvulta lähtien. Tehdas käynnistettiin aluepoliittisin perustein valtion tuella ja sitä tuettiin myöhemminkin useita kertoja julkisista varoista. (Alkio 2003.) Syyskuussa 2003 ilmoitettiin, että tämä hyvin toiminut ja pitkälle automatisoituun tuotantoon perustunut tehdas siirretään Kiinaan. Tehtaan 280 työntekijää, pääosin naisia, joutuivat jättämään työpaikkansa. Se ei tapahtunut siksi, että tuotannon tekniset tai ammattitaitoon liittyvät tekijät olisivat käyneet kyseenalaisiksi eikä siksi, etteikö latureille, joita tehtaassa oli viime aikoina valmistettu, olisi enää ollut kysyntää. Siirto tapahtui ennen kaikkea siksi, että Kiinassa laturit tuotettaisiin halvemmalla. Lisäksi tehtaan johto näytti

olettavan, että Kiinassa viallisia tuotteita valmistuisi vähemmän. Oletus ei perustunut arvioon, jonka mukaan kiinalaiset työntekijät olisivat tarkempia kuin suomalaiset, vaan arvioon, jonka mukaan ihminen kykenee tekemään erityistä tarkkuutta vaativaa laaduntarkastustyötä teknistä laitetta tarkemmin. (Alkio 2003.)

Suomessa on automaatiota lisäämällä korvattu mm. yksitoikkoisia ja mekaanisia työosuuksia. Kiinassa - kuten monilla muillakin alueilla Kaukoidässä - työntekijä joutuu suostumaan yksitoikkoisiin, terveyden kannalta riskialttiisiin ja suurta tarkkuutta sekä näppäryyttä vaativiin työtehtäviin erittäin pienellä palkalla ja heikoilla työehdoilla. Hänellä ei useinkaan ole tukenaan ammattiliittoa, kuten suomalaisella työntekijällä, eikä hänellä ole mahdollisuutta kuin yksittäisiin lomapäiviin viikoittain ja lyhyeen vuosilomaan. Hän on niin halpa, että tarkkuutta vaativissa, vaikkakin yksitoikkoisissa tehtävissä, saattaa olla kannattavaa - bisnesmaailman voittojen näkökulmasta - kuluttaa hänen niveliään mieluummin kuin koneen. (Sillanpää 2003, Wichterich 2002.) Useimmiten tällainen työntekijä on nuori nainen tai mies. Vanhaksi asti hänen terveytensä ei ehkä salli hänen jatkavan liukuhihnalla. Sitä ei salli myöskään työnantaja, mikäli työntekijän terveys pettää. (Wichterich 2002.)

Monenlaisista ongelmista huolimatta globalisaation merkitykset maailman naisille eivät ole yksisuuntaiset. Jotkut pitävät eräissä niin sanotun kolmannen maailman maissa tapahtunutta keskiluokkaistumista näyttönä globalisaation ansioista (Ganguly-Scrase 2003). Myös naisten työpaikkojen lisääntymistä sinänsä pidetään näyttönä globalisaation ansioista. Maailmanlaajuisesti tarkasteltuna naisten työllisyys on kasvanut ennen kaikkea työvoimavaltaisessa vientiteollisuudessa ja palvelualoilla (Pearson 2000, Wichterich 2002). Globaali vientiteollisuus hyötyykin suuressa määrin nimenomaan vähävaihtoehtoisen, halvan ja nuoren naistyövoiman voimin tuotetuista ja / tai kokoonpannuista tuotteista informaatioteknologian laitteistoista urheilumaailman tuotteisiin, vaatteisiin, leluihin jne. (Wichterich 2002).

Globaalin bisneksen menestymisen erityisenä mahdollistajana ovat informaatioteknologia, telekommunikaatio ja globaali media. Informaatioteknologiaa onkin kaupattu globaalin demokratian ja hyvinvoinnin erityissammoksi. Bisnesmaailman palvelemisen lisäksi uusi teknologia on edistänyt myös muiden arjen kommunikaatioyhteyksien laaja-alaistumista ja kansainvälistymistä. Naisnäkökulmasta erittäin merkittävää on, että uuden informaatioteknologian avulla naisiin kohdistuvaa ja muuta sukupuolistunutta väkivaltaa on voitu tehdä maapallonlaajuisesti näkyväksi ja on voitu yhdistää voimia niiden kriminalisoimiseksi ja eliminoimiseksi (Pekingin 1996, Women 1999). Ilman globaaleja yhteydenpitomahdollisuuksia näitä syvästi vaiettua ja piiloteltuja ongelmia ei olisi saatu näkyväksi niissä mittasuhteissa, missä se on tapahtunut 1990-luvulta lähtien.

Informaatioteknologian yhteyksien maailmanlaajuisuus on kuitenkin jo sinänsä harha. Internet ja sähkö-

postiyhteydet eivät ole maapallon kaikkien ihmisten ulottuvilla. Nimenomaan köyhimmät ja syrjäisimmät alueet ja niiden ihmiset ovat näiden yhteysmahdollisuuksien ulkopuolella. (Heikkilä 2003.) Lisäksi, kuten esimerkiksi Wichterich (2002) toteaa - ja mikä on arjen eri ulottuvuuksilla myös selvästi nähtävissä - uusi teknologia tekee valtavan määrän työpaikkoja tarpeettomiksi ja toimii välineenä yksilötasoisten yhteiskunnallisten suhteiden teknologisoimisessa. Palveluhenkilökunnan ja meistä välittävien ihmisten sijasta kohtaamme apua etsiessämme entistä useammin teknisen laitteen, jonka varassa joudumme selviytymään ja jonka jatkuvaan muuttumiseen joudumme sopeutumaan. Teknistyvässä asioiden hoidossa ymmärtämisen ja avun saamisen sijasta korostuvat suorittamisen ja suoriutumisen tai vaihtoehtoisesti syrjäytymisen ja syrjään jäämisen lait. Ja kaiken lisäksi nämä teknistyvät elämisenympäristöt ovat monilla tavoin keskeisessä asemassa siinä, miten kansalaiskykyisyytemme ymmärretään ja miten me itse sen ymmärrämme.

Kuten jo aiemmin esitin, yksi globaalin bisneksen hyödyntämä erityinen naisryhmä ovat köyhimpien maiden naiset, jotka joutuvat työskentelemään ilman sellaista työsuhdeturvaa ja sellaisia työehtoja, mihin länsimaissa on totuttu. Nimenomaan se onkin perustavanlaatuinen syy vähävaihtoehtoisen työvoiman halpuudelle. Työsuhdeturvaa ja työehtoja on heikennetty myös länsimaissa esimerkiksi periodimaisten ja osa-aikaisten työsuhteiden myötä. Nimenomaan sellaisilla perinteisesti naisvaltaisilla palvelualoilla, jotka kukoistavat globaalissa bisneksessä, kuten kauppa, majoitus ja ravitsemus, on periodimaisten ja osa-aikaisten työsuhteiden käyttö lisääntynyt Suomessakin voimakkaasti. Eikä esimerkiksi osa-aikaisia työsuhteita rakenneta välttämättä tapauskohtaisesti työnantajan ja työntekijän välisissä neuvotteluissa, vaan henkilöstösuunnitelma entistä useammin jo alkujaan rakennetaan osa-aikaisten ja periodimaisten työsuhteiden varaan.

Joillekin naisryhmille globalisaatio on saattanut merkitä jonkinasteista vapautumista patriarkaattisesta mieselättäjyydestä (Einhorn & Yeo 1995, Ganguly-Scrase 2003). Ruchira Ganguly-Scrasen tutkimukseen osallistuneet intialaiset alempaan keskiluokkaan kuuluvat naiset korostivat tätä arvioidessaan globalisaation merkitystä itselleen. He katsoivat, että koska he globalisaation myötä olivat vapautuneet aiemmin vallinneista patriarkaattisista alistussuhteista perheessä, he olivat hyötyneet globalisaatiosta. Lisäksi he olivat sitä mieltä, että palkkatyön myötä heidän vapausasteensa olivat muutenkin lisääntyneet, vaikka elinehdot toisaalta olivat globalisaation myötä huonontuneet. Ganguly-Scrasen tulkitsee tutkimuksensa naisten globalisaatiomyönteisyyteen vaikuttavan entisistä patriarkaattisista suhteista vapautumisen ohella länsimaisen liberalistisen tasa-arvoajattelun. (Ganguly-Scrase 2003.)

Liberalistisen tasa-arvoajattelun mukaan tasa-arvo tarkoittaa samanlaisten mahdollisuuksien avautumista naisille ja miehille. Käytännössä tämä hyvin helposti tarkoittaa miesehtoista suuntautumista: tasa-arvoa tavoitellaan vapautumisena niistä töistä ja elämänalueista, joita naiset ovat aiemmin hoitaneet. Samalla se useinkin tarkoittaa perinteisten naisten tekemien töiden arvottomaksi leimaamista ja suuntautumista sellai-

siin töihin, joita arvostetaan niin sanotussa miesten maailmassa. Pitemmän päälle tällainen arvosuuntautuminen kärjistää eriarvoisuutta ja tuottaa sille uusia ulottuvuuksia tasa-arvoistumisen sijasta.

Kaiken kaikkiaan on erittäin perusteltua sanoa, että globalisaation valtavirta ei ole naiskasvoinen, ei ainakaan siinä tapauksessa, että naiskasvoisuuden ajatukseen sisällytetään vastuu seurauksista sekä pyrkimys oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon. Globalisaation valtavirta ei ole naismyönteinen myöskään siitä syystä, että se on kärjistänyt köyhyyttä sekä rikkauden ja köyhyyden välistä kuilua maapallolla. Se on myös naisistanut köyhyyttä entisestään ja pakottaa miljoonat ihmiset jättämään kotinsa selviytymisen hatarassa toivossa.

Onko globalisaation epätasa-arvovaikutuksille vaihtoehtoja?

Edellä kerrotun perustella voidaan siis sanoa, että uusliberalistisille arvoille rakentuva globalisaatio ei ole maapallon ihmisten elämää tasa-arvoistava prosessi, vaan päinvastoin. Se ei edistä pohjoisenkaan naisen tasa-arvoa, vaan niiltäkin osin globalisaation vaikutukset ovat päinvastaiset. [3]Jo vuosikymmenien ajan ovat keskustelut tasa-arvosta virittäneet kysymyksen, tulisiko tasa-arvoa rakentaa samuus- vai ero- lähtökohdasta. Tällaiseen keskusteluun viittaa myös aiemmin tässä artikkelissa lainaamani Ruchira Ganguly-Scrase. Samuuden ja eron dikotomia on ongelmallinen lähtökohta tasa-arvon tarkastelussa. Joko – tai -olettamuksen sijasta on perustellumpaa lähteä olettamuksesta, että samuus ja ero luonnehtivat eri sukupuolia, etnisyyksiä, eri yhteiskuntaluokista olevia ihmisiä jne. samanaikaisesti.

Olemuspohdintojen ohella tasa-arvotyö edellyttää paneutumista kysymykseen, millaisille konkreettisille tavoitteille tasa-arvoa tulisi rakentaa. Myös tässä asiassa kohtaamme samuuden ja eron ongelman. Voidaan esimerkiksi kysyä, tulisiko kemijärveläiselle ja kiinalaiselle työntekijällä maksaa sama palkka samasta työstä. Pohdintoja voisi jatkaa kysymällä mitä muuta pitäisi muuttaa, jotta edellinen ratkaisu toteuttaisi tasa-arvoa. Historiallisesti muotoutuneita elämisen ehtoja ei yhtäkkisillä päätöksillä voi tehdä tasa-arvoisiksi eikä yhdessä kontekstissa tasa-arvoa edistävä teko välttämättä edistä tasa-arvoa toisessa kontekstissa. Universaalin ja ehdottoman samuuden tai erilaisuuden tavoittelemisen sijaan tasa-arvotyössä tarvitaan samanaikaista globaalia ja lokaalia näkökulmaa. On myös kysyttävä, missä asioissa tulisi tavoitella samuutta ja puolestaan missä samanarvoista erilaisuutta.

Liberalistinen sukupuolten tasa-arvoa ajanut liike on perinteisesti korostanut samojen mahdollisuuksien tarjoamista, mitä omissa puitteissaan painottavat myös uusliberalistit. Uusliberalistinen globalisaatio puolestaan tekee tällaisen tasa-arvoajattelun ongelmallisuuden hyvin näkyväksi. Asiaa on mielenkiintoista tarkastella SALCOMP-tehtaan siirron avulla: Kemijärveläisten SALCOMP:n tehtaan työntekijöiden työpaikat siirtyivät pääosin Kiinaan, Shenzheniin. Tämän seurauksena joukolle kiinalaisia naisia mahdollistui ansiotyö, mikä aiemmin ei ollut heille mahdollista. Lisäsikö tehtaan siirto työntekijöiden välistä tasa-arvoa

globaaleissa puitteissa tarjoamalla joukolle kiinalaisia mahdollisuuden sellaiseen, mikä aiemmin ei ollut heille mahdollista? Entä lisäsikö tehtaan siirto tasa-arvoa muilla kriteerillä tarkasteltuna?

Työntekijöitä houkuteltiin 1970-luvulla Etelä-Suomesta Kemijärvelle SALCOMP:n tehtaalle muun muassa puhtaalla luonnolla, talviurheilumahdollisuuksilla ja mahdollisuudella tilavaan omakotitaloelämään. Syksyllä 2003, kun tuotanto päätettiin siirtää Kemijärveltä Kiinaan, siirtoa perusteltiin sillä, ettei kemijärveläinen ympäristö tarjoa juuri mitään liike-elämän edustajille. Tehtaan toimitusjohtaja kuvaa asiaa seuraavasti:

"On hyvä muistaa ja katsoa, millaisessa ympäristössä tehdas on toiminut. (…) Lapissa, keskellä erämaata. Ympärillä ei ole mitään, mikä tukisi liiketoimintaa. Aamulla olet yhteydessä Kiinaan, päivällä Eurooppaan, ja illalla keskustelet Brasiliaan. Sitten menet kävelemään hiljentyneen kaupungin kadulle. Onhan täällä kaunis luonto, tunturit, mutta …”(Toimitusjohtaja 2003.)

Helsingin Sanomissa olleen kuvauksen perusteella SALCOMP:n kiinalainen työntekijä puolestaan alkoi tehdä 11-tuntista työpäivää. Yöt hän nukkui yhdentoista työkaverinsa kanssa samassa huoneessa kerrossängyssä. Hänellä ei ollut vapaa-aikaa juuri lainkaan. Mutta jos vapaa-aikaa hiukan oli, hän saattoi vaikkapa kävellä tehtaan lähistöllä ja nähdä yön valot, jotka tulivat muutaman kilometrin päähän rakennetusta varakkaiden ihmisten kaupungista. Sinne hänellä itsellään ei ollut varaa, aikaa eikä asiaa mennä. Tehtaan johtoporrasta lähikaupungin yöelämä sen sijaan saattoi viihdyttää. (Sillanpää 2003.)

Viemällä tuotantolaitoksen Kiinaan saivat laitoksen omistaja- ja johtotaho paitsi paremmat voitot, myös korkeamman aseman ja monipuolisemmat viihdykkeet työntekijöihin verrattuna. Eriarvoisuus työntekijän ja johtoportaan välillä näin ollen kasvoi. Kemijärveläinen työntekijä puolestaan joutui työttömäksi. Mahdollisesti hän ei löytänyt uutta työpaikkaa Lapista alueen suuresta työttömyysongelmasta johtuen. Vuoden 2000 alussa naisten työttömyysaste Lapin maakunnassa oli nimittäin peräti 20.4 prosenttia [4]. Mahdollisesti hän joutui muuttamaan pois Lapista. Poismuuton painetta saattoi lisätä alueen kuntien taloudellinen ahdinko ja sitä kautta epävarmuus muun muassa kunnallisten palvelujen tulevaisuudesta. Kunnan verotulojen kannalta tilannetta ei helpottanut se, että moni muukin työikäinen oli lähtenyt Lapista. Lapin maakunnassa oli vuoden 2000 alussa työikäisten naisten osuus alueen naisista 68 prosenttia ja työikäisten miesten osuus alueen miehistä 69.2 prosenttia. Vastaavat prosenttiluvut Uudenmaan maakunnassa, johon muuttovirta on koko maata ajatellen useimmiten suuntautunut, olivat 76.6 ja 78.3. (Pikkala 2003.)

Kuukauden työskenneltyään kiinalainen työntekijä puolestaan sai mahdollisesti elämänsä ensimmäisen tilin. Sen, ja seuraavien tilien avulla hän saattoi toivoa saavansa hieman liikkumatilaa oman ja mahdollisesti perheensä elämän järjestämiseen.

Tehtaan siirto siis edisti tasa-arvoa, mikäli mahdollisuutta palkkatyöhön pidetään tasa-arvoistumisen mittarina ja mikäli tarkastelu suunnataan vain näihin kahteen työntekijäryhmään. Siirron jälkeen he ehkä jakoivat tasa-arvoisemmin niukkuutta. Se, kuinka pitkäksi aikaa työpaikka oli tarjolla shenzeniläiselle työntekijälle, ei ollut tiedossa, niin kuin ei sekään, kuinka kauan työntekijän terveys kestäisi tai kauanko SALCOMP:n tehdas tulisi sijaitsemaan Shenzenissä. Muun muassa nämä tekijät jäävät siis tarkastelun ulkopuolelle.

Toisenlaisen perspektiivin tasa-arvon tarkastelulle tarjoaa kysymys edistikö tehtaan siirto työntekijöiden tasa-arvoa ja edistikö se miesten ja naisten välistä tasa-arvoa Suomessa. Tehdas siirrettiin Pohjois-Suomesta, eli alueelta, jossa työttömyysprosentti jo entuudestaan on yli kaksinkertainen Etelä-Suomen työttömyyslukuihin verrattuna. Tämä siirto siis lisäsi epätasa-arvoisuutta Etelä-Suomen ja pohjoisen Suomen välillä, mikäli tasa-arvon mittarina edelleen pidetään jo aiemmin keskusteltua mahdollisuutta työhön. Lisäksi selvästi yli puolet Kemijärvellä irtisanotuiksi joutuneista työntekijöistä oli naisia. Se johtui siitä, että pääosa irtisanotuista oli tehtaan työntekijäportaasta, jossa enemmistö oli naisia. Mikäli irtisanomiset olisivat kohdistuneet ensi sijassa johtoportaaseen, olisi se voinut koskettaa miehiä naisia enemmän. Siirto ei siis edistänyt tasa-arvoa kemijärveläisten naisten ja miesten välillä.

Tehtaan siirto edusti monen epätasa-arvon kuilun syventymistä; esimerkiksi kuilua pääoman ja työvoiman välillä, kuilua alueellisen keskuksen ja periferian välillä, kuilua naispalkansaajien ja miespalkansaajien välillä. Erilaiset toisiinsa punoutuvat kuilut ovat yleisemminkin tarkasteltuna kasvaneet maapallolla. David Gillbornin ja Heidi Sofia Mirzan ovat eri puolilta maailmaa keräämänsä aineiston perusteella päätyneet siihen, että yhteiskuntaluokkien välinen kuilu ja etninen kuilu ovat maapallon mittakaavassa jopa isompia kuin sukupuolten välinen kuilu kunkin ryhmän sisällä (Gillborn & Mirza 2000).

Muodollisesti samanlaisten mahdollisuuksien tarjoaminen ei avaa konkreettisesti samanlaisia mahdollisuuksia, sillä kukaan ei voi valita sitä, mihin syntyy eikä sitä, millaisia mahdollisuuksia pelkästään se avaa tai rajaa pois valinta- ja mahdollisuushorisonteista. Tuskin tasa-arvoa edistetään silläkään, että toiselta työntekijältä otetaan työt pois ja tarjotaan ne sille, joka tekee ne halvemmalla ja oman terveytensä menettämisen uhalla. Pikemminkin voidaan kysyä, miten se voisi olla edistämättä epätasa-arvoistumista.

Samojen mahdollisuuksien periaatteelle rakentuvia tasa-arvokonseptioita on syytä tarkastella myös siitä näkökulmasta, tavoitellaanko samojen mahdollisuuksien idealla valinnan vai osallistumisen mahdollisuuksia tai tavoitellaanko sillä mahdollisuutta olla vapaa jostakin tai vapaa johonkin. Esimerkiksi suurella määrällä maailman naisia ja tyttöjä ei ole mahdollisuutta osallistua koulutukseen. Tasa-arvoistumisen kehityksen tietyssä vaiheessa sillä, onko tätä mahdollisuutta vai ei, on iso merkitys. Esimerkiksi Suomessa mahdollisuus osallistua koulutukseen oli yksi ensimmäisistä tavoitteista, joita naisliike lähti ajamaan heti syn-

nyttyään 1880-luvulla. Maapallonlaajuisesti tarkasteltuna tämä tavoite on toteutumatta edelleen lähes miljardin ihmisen osalta. Enemmistö heistä on naisia.

Virallinen suomalainen sukupuolten tasa-arvopolitiikka sisältää periaatteen samoista mahdollisuuksista, mutta ei rajoitu pelkästään siihen. Samojen mahdollisuuksien rinnalla korostetaan samoja oikeuksia ja velvollisuuksia työelämässä, perhe-elämässä ja vapaa-aikana (esim. Melkas 2001) [5]. Samojen velvollisuuksien periaate mahdollistaakin tasa-arvokeskustelujen syventämisen joillekin sellaisille toisesta huolehtimisen ja arjesta selviämisen ulottuvuuksille, joihin mahdollisuus- ja oikeuskeskustelut eivät kanna. Esimerkkinä tällaisista ulottuvuuksista ovat vaikkapa vanhuksista ja lapsista huolehtiminen. Yksilötasoa laajempiin tasa-arvon edistymistä rajoittaviin struktuureihin oikeus-, mahdollisuus- ja vastuu-keskustelut sen sijaan eivät helpolla ulotu.

Jotkut tasa-arvopoliitikot ja –tutkijat ovat rakentaneet portaittaisia tasa-arvon edistämismalleja. Esimerkiksi irlantilainen Kathleen Lynch (1996) on rakentanut neliportaisen tasa-arvoistamisen mallin: (a) tasa-arvo sisäänpääsyn ja osallistumisen mahdollisuuksissa, (b) tasa-arvo interaktiossa, (c) heikommassa asemassa olevien erityistuki ja vahvistaminen sekä (d) struktuurien tasa-arvoistaminen. Lynchin mukaan tasa-arvoisuuteen tulisi pyrkiä edellä mainittujen askelmien kautta. Hän on tutkinut asiaa koulukontekstissa, missä malli saattaakin toimia. Mutta entä jos asiaa tarkastelee vaikkapa GATS –kontekstissa? Tasa-arvoa tulisi tämän mallin perusteella lähteä tavoittelemaan pyrkimällä GATS:n jäseneksi ja pääsemällä osallistumaan. GATS on rakentanut kaikkia kumppaneita varten samanlaisen neuvottelumallin, mitä voidaan tulkita tasa-arvoisuudeksi interaktiossa. GASTS myös pyrkii muuttamaan valtioiden struktuureja siten, että kaikilla sen jäsenmailla olisi samanlaiset edut kaikissa jäsenmaissa. Eikö GATS siis pyrikin tasa-arvoon ainakin kolmen Lynchin askelman osalta? Mutta jos tarkasteluun lisätään kysymys, minkälaiset mahdollisuudet eri valtioilla on kustantaa eri alojen asiantuntijoita GATS-neuvotteluihin, alkaa asia tasa-arvonäkökulmasta näyttää olennaisesti toisennäköiseltä.

Kullakin GATS:n jäsenmaalla on oikeus lähettää GATS- neuvotteluihin yksi tai useampia edustajia sen mukaan, mitä kukin maa pitää tärkeänä ja mihin sillä on varaa. GATS siis mahdollistaa osallistumisen. Mutta siinä missä jollakin varakkaalla valtiolla voi olla kymmeniä neuvottelijoita, voi jollakin varattomalla valtiolla olla yksi neuvottelija kaikkia eri kysymyksiä varten. Jos asiantuntijoita on yksi, millaista asiantuntijuutta häneltä edellytettäisiin, jotta hän eri asioissa pystyisi tasa-arvoiseen neuvotteluasemaan toisen osapuolen kanssa? Kuinka monen alueen asiantuntijaksi joutuu asettumaan, jos on köyhän maan GATS - edustaja ja kuinka monella alueella voi olla syvällinen asiantuntija? Muodollisesti kukin jäsenmaa ratkaisee itse, kuinka monta edustajaa lähettää. Käytännössä mahdollisuusavaruutta olennaisella tavalla määrittävät resurssit. Ja toisaalta, toiminnan struktuuria määrittävät ensisijaisesti ne, joilla on johtava asema yhteisössä. Tulokas joutuu sopeutumaan vallitseviin struktuureihin, mikä käytännössä merkinnee pikemmin-

kin asettumista homogenisoivaan ja yhdenmukaistavaan kulttuuriin kuin kulttuuriin, joka vähitellen alkaisi kuulla marginaalissa olevaa.

Tasa-arvon edistäminen globalisoituvassa maailmassa edellyttää globaalia ja lokaalia asiantuntemusta ja toimijuutta, jonka arvoperusta rakentuu yksilölliselle, yhteisölliselle ja globaalille vastuulle. Globaalia toimijuutta tarvitaan esimerkiksi siksi, että globalisaatio on siirtänyt päätöstentekoa ja päätösten seuraamuksien ennakoivaa hahmottamismahdollisuutta monissa paikallisissakin kysymyksissä entistä loitommalle ja näkymättömiin. Vaihtoehtoisten ja tasa-arvoisten ratkaisujen etsimisessä ei myöskään riitä toimiminen hegemonisten ryhmien rakentamissa ja ylläpitämissä järjestelmissä. Tasa-arvoistumisen sijasta sellainen valinta saattaa lisätä epätasa-arvoisuutta. Sellaisten paikallisten ja transnationaalien yhteisöjen rakentaminen, joissa tarkasteluun sisällytetään paitsi ihmiset myös koko luonto ja joissa erityinen huomio suunnataan huonommassa asemassa oleviin, näyttää välttämättömältä sosiaalisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja ekologisesti tasa-arvoisen ja kestävän tulevaisuuden rakentamisessa. Vaihtoehtoisten ja tasa-arvoisten kehityslinjojen löytäminen ja toteuttaminen edellyttävät lisäksi sellaista radikaalia, osallistuvaa ja demokraattista globaalin ja lokaalin politiikan kombinaatiota, jossa valtasuhteet, luokka, sukupuoli, etnisyys ja muut erilaisuuden moninaiset ulottuvuudet otetaan sekä globaalilla että lokaaleilla tasoilla huomioon.

Loppuviitteet:

[1] 1980-1990 -lukujen aikana maapallon köyhimmän viidenneksen tulotaso laski 2,3 prosentista 1,4 prosenttiin samanaikaisesti kun rikkaimman viidenneksen tulot kasvoivat selvästi. Kuitenkin tämän rikkaimman viidenneksenkin sisällä on pieni joukko, jonka tulot kasvoivat suorastaan räjähdysmäisesti. (Peareson 2000, Wichterich 2002, Shiva 2002.)

[2] Mutta vaikka Lapin naisen tulotaso oli vain reilut kaksi kolmasosaa uusmaalaisen naisen tulotasosta, miesten ja naisten välisten tulojen osalta Lapin nainen oli tasavertaisemmassa asemassa paikallisiin miehiin verrattuna kuin uusmaalainen nainen oman alueensa miehiin verrattuna. Tästä ei kuitenkaan ole syytä vetää sitä johtopäätöstä, että sukupuolten välinen tasa-arvo olisi kehittynyt Lapissa pidemmälle kuin Uudellamaalla. Kyse näyttää olevan pikemminkin siitä, että tulojen kasvaessa naisten ja miesten väliset suhteelliset ja absoluuttiset palkkaerot kasvoivat Suomessa 1990-luvulla, ja päinvastoin. Tätä olettamusta vahvistaa esimerkiksi se, että 1990-luvulla oli sukupuolten välinen tuloero pienimmillään vuonna 1993, jolloin palkat olivat laman vuoksi vuosikymmenen pahimmassa kuopassa (Pikkala 2003, 77).

[3] Ei kuitenkaan voida sanoa, että uusliberalistinenkaan globalisaatio vaikuttaisi samansuuntaisesti maapallon kaikkiin naisiin: naisia on myös niiden joukossa, jotka ovat päättämässä nykysuunnasta oman taloudellisen etunsa nimissä.

[4] Miestenkin työttömyysaste oli korkea, 22.1 prosenttia.

[5] Vaihtoehtoisesti korostetaan samojen mahdollisuuksien periaatetta kaikkia elämän alueita koskevana asiana (Tasa-arvon 1999).

Lähteet

Aikio J (2003) Laturitehdas lähtee Lapista Kiinaan. Helsingin Sanomat 23.11.2003, E1.

Bauman Z (1998) Globalization. The human consequences. POITY and Blackwell, Oxford.

Beck U (1999) Mitä globalisaatio on? Vastapaino, Tampere.

Blackmore J (1999) Localization/globalization and the mid-wife state: strategic dilemmas for state feminists in education. Journal of Educational Policy 14, 33 – 54.

Cohen M, Laurell R, Swenarchuk M & Vosko L (2002) Globalisation. Some implications and strategies for woman. Canadian Woman Studies. Women, Globalization, and International Trade 21/22(4/1): 6 – 14.

Einhorn B & Yeo E J (1995) Women and market societies: Crisis and opportunity. Edward Elgar, Aldershot, UK.

Evans T (2001) The Politics of Human Righst. A Global Perspective. Pluto Press, London & Sterling, Virginia.

Ganguly-Scrase R (2003) Paradoxes of globalisation, liberalization, and gender equality. Gender & Society 17(4): 544 - 566.

Gillborn D & Mirza HS (2000) Educational inequality. Mapping race, class and gender. A synthesis of research evidence. Office for Standards in Education. Alexandra House, London.

Gurvich I, Roussakova M, Pyshkina T & Yakovleva A (2003) The problem of prostitution where the minors are involved in Saint-Petersburg and North-West region of Russia. In:

Yukina I, Saarinen A & Kudriashova E (2003) Women’s Strategies and Politics in Transition. Dialogue across the East-West Divide. Pomor State University, Arkhangelsk, p 119 – 133.

Hakovirta H (2003) Ongelmakeskeinen globalismi. Digipaino, Turku.

Heikkilä M (2003) Tietoyhteiskunnalle väännetään sääntöjä. YK:n huippukokous Genevessä yrittää niska-lenkkiä aikamme uudesta ilmiöstä. Kaleva 7.12.2003.

Holli AM (1995) Tasa-arvosta ja troijan hevosista. Feministinen käsitekritiikki ja suomalaisen tasa-arvopolitiikan käytännöt. Naistutkimus (3): 14 – 32.

Lynch K (1996) The limits of liberalism for the promotion of equality in education. In: Befring E (eds) Techer Education for Equality. Lobo Grafisk, Oslo, p 20 – 41.

Melkas T (2001) Tasa-arvobarometri 2001. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Tasa-arvojulkaisuja 2001:9. Edita, Helsinki.

Nyyssönen J (2003) Kokopäivätyön löytäminen yhä vaikeampaa. Naisten lisääntynyt osa-aikaisuus on tasa-arvo-ongelma. Kaleva 29.8.2003.

Pekingin (1996) Pekingin julistus ja toimintaohjelma. YK:n neljäs maailmankonferenssi naisten aseman edistämiseksi. Edita, Helsinki.

Pettman JJ (1999) Globalisation and the gendered politics of citizenship. In: Yuval-Davis, Mira & Werbner Pnina (eds) Women, citizenship and difference. Zed Books, London and New York, p 42 – 65.

Pearson R (2000) Moving the goalposts: Gender and globalisation in the twenty-first century. Gender and Development 8(1): 10 – 28.

Pikkala S (2003) Tasa-arvotietoa kunnalliseen päätöksentekoon. Indikaattorihankkeen taustaraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003:12.
http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/documents/995/index.htx

Robertson S, Bonal X & Dale R (2002) “GATS and the Education Service Industry.

Shiva V (2002) Canadian Woman Studies. Women, Globalization, and International Trade 21/22(4/1): 15 – 17.

Sillanpää S (2003) Kiinassa latureita kootaan 30 sentin tuntipalkalla. HS 23.11.2003, E2.

Sunnari V (1998) Ligt och ulikt.Kjønnsdimensjonen i pedagogisk tenkning og praksis. HiO-rapport 1998 nr 2. Høgskolen I Oslo, p 137 – 155.

Sunnari V (1997) Gendered structures and processes in primary teacher education – challenge for gender-sensitive pedagogy. Northern Gender Studies 4, Oulu: University Press.

Tasa-arvo (1999) Tasa-arvo Suomessa. Tasa-arvotoimisto. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaisuja 1999:2. Kirjapaino Snellman, Helsinki.

Tasa-arvon (1999) tasa-arvon vuosituhat. Tasa-arvotoimisto. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tasa-arvoesitteitä 1999:1. Kirjapaino Snellman, Helsinki.

Toimitusjohtaja (2003) Toimitusjohtajan suora lainaus S. Sillanpään artikkelissa: Kiinassa latureita koo-taan 30 sentin tuntipalkalla. Helsingin Sanomat 23.11.2003, E2.

UNESCO (2003) Gender and Education for All. The Leap to Equality. EFA Global Monitoring Report. Graphoprint, Paris.

Valtavirtaan (1999) Tasa-arvo valtavirtaan. Sukupuolten tasa-arvon tila vuosituhannen kynnyksellä. Lop-puraportti Suomen hallituksen tasa-arvo-ohjelmasta 5.2.1997 – 28.2.1999. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 1999:3. Edita, Helsinki.

Vaughan G (2000) For-Giving. A Feminist Criticism of Exchange. Plain View Press, Austin.

Walkerdine V (2003) Reclassifying Upward Mobility: Femininity and the neo-liberal subject. Gender and Education 15(3): 237 - 248.

Wichterich C (2002) Globalisoiti nainen. Otava, Keuruu.

Women (1999) Women@Work against Violence. Voices in Cyberspace. United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), New York.

Kirjoitus on julkaistu Minna-portaalissa Maaliskuussa 2008.